

ANAYASAL VE MİLİTAN DEMOKRASİ ALGISI ÜZERİNE

Dr. Akif TÖGEL*

ÖZET

Bireyler arası sosyal ilişkilerde karar alma sürecine dair önemli bir çözümdür demokrasi. Topluluğun üyelerini doğrudan ilgilendiren konularda onların görüşlerinin verilecek karara yansıtılmasıdır. Ancak aynı zamanda demokrasi gelişmekte olan ve kavramsal karşılığı toplumdan topluma değişiklik gösteren bir yöntemdir. İki demokrasi algısı olarak anayasal ve militan demokrasi kavramlarını irdeleyen bu çalışma, her iki kavramın önemli unsurlarını analiz etmektedir. İncelemenin sonucunda, demokrasiler önüne “Anayasallık” sınırının getirilmesi benimsendiği gibi, anayasal demokrasiyi militan demokrasi anlayışının tedavi edilmiş haliyle yoğurmanın daha güçlü demokratik yönetimlere vücut vereceği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi algısı, anayasal demokrasi, militan demokrasi.

---

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, atogel@ybu.edu.tr

ON THE PERCEPTION OF CONSTITUTIONAL AND MILITANT DEMOCRACY

ABSTRACT

Democracy is an important solution to the decision-making process in social relations between individuals. It is the reflection of their opinions on issues directly related to the members of the society. At the same time, however, democracy is a developing notion and its conceptual reaction varies from society to society. This study examines the concepts of constitutional and militant democracy as two democracy perceptions, also analyses the important elements of both concepts. As a result of this investigation, introduction of the “Constitutionality” boundary before democracies is suggested and it is proposed that the constitutional democracy must be kneaded with the cured shape of militant democracy which will empower more powerful democratic governments.

Keywords: Perception of democracy, constitutional democracy, militant Democracy.

GİRİŞ

Kavramlar ve kurumlar insan ihtiyaçlarının bir ürünü olarak ortaya çıkarlar. Toplumsal hayat içerisinde insanın, kendisine bir koranak gereksinimi sonucunda devletin ortaya çıkması, beraberinde demokrasiyi de getirmiştir.

Demokrasi; yüzyıllar öncesinden farklı anlamlar kazanarak günümüze kadar ulaşan, toplumdan topluma, kültürden kültüre farklı özellikler sergileyen bir kavramdır. Bireylerin ortak amaçlar etrafında bir araya gelmesiyle oluşan halkın iradesi, demokrasi kavramının oluşmasında büyük pay sahibidir. Halk iradesi; kendisini oluşturan her bir bireyin şahsi iradelerinin bir araya gelmesi ve fakat bu bireysel iradelere bağımsız, ortak bir kavramı ifade etmektedir.

Demokrasi kavramı yaklaşık 2500 yıllık gelişim süreci içerisinde, farklı farklı algılamalar sonucunda çeşitli nitelikler kazanmıştır. Demokrasi; sadece devlet ve birey arasındaki ilişkide gündeme gelmeyen, toplumun her kesiminde bütün kolektif karar alma süreçlerinde ihtiyaç duyulan bir kavramdır. Bu nedenle de biz, bu çalışmamızda kavram olarak demokrasinin tanımını eğilip bükülme gerektirmeyecek bir biçimde netleştirmeye çalışacağız. Devlet yönetimindeki idarecilerin adeta bir oyuncağı haline getirilen bir demokrasi algısı yerine, halk denetimi ve siyasi eşitliğin en üst seviyede sağlandığı algılamayı ortaya koymaya çalışacağız. Özel olarak ise bu demokrasi algılarından ikisini; Anayasal ve Militan Demokrasi algılarını inceleyeceğiz.

İşlenmesi mümkün olan toprağın ve yeterli yağışın tarımın gelişmesine imkan tanınması gibi demokrasinin; uygun koşullar olduğu sürece birbirinden bağımsız toplumlarda değişik tarihlerde ortaya çıkarılmış olduğunu göreceğimiz çalışmamızı üç ana bölümden oluşturacağız. Bunlardan ilk bölümde; demokrasi kavramını ve ortaya çıkış sürecini, ikinci bölümde; anayasal demokrasi algısını ve militan demokrasi farkındalığını, son bölümde ise bu iki kavram çerçevesinde günümüzde demokrasinin ulaştığı noktayı değerlendireceğiz.

I. DEMOKRASİ KAVRAMI

Hayat boyu insan; ailesi, komşuluk ilişkileri, çalışma ortamı içerisinde belirli bir yere sahip olurken kimi zaman bazı toplulukların, kimi zaman da devletlerin üyesi olur. En küçüğünden en büyüğüne kadar bütün kurumlar-

da, takip edilecek hedefler, uyulacak kurallar, üyeler arasındaki sorumluluk ve alınan bütün kararlar bir bütün olarak topluluk için alınmak zorundadır. Bunlar, insanların yalnızca kendileri adına verdikleri bireysel kararların aksine kollektif kararlar olarak nitelenir. Demokrasi, işte bu kollektif karar alma alanına ilişkindir. Temel olarak demokrasi; bir kurumu bütün olarak etkileyen bu tip kararların, o kurumu oluşturan bütün fertler tarafından alınması gerektiği, aynı zamanda bu kararların alınması sürecine katılmak için her bir bireyin eşit hakka sahip olması yönündeki ideali temsil eder. Karar alma sürecinde, birbirini tamamlayan bu iki ilkenin gerçekleştirilmesi oranında kurum ve kuruluşlar demokratik yahut antidemokratik olarak nitelenirler.

Demokrasi; Grekçe demos ('halk') ve kratein ('hükmetmek') sözcüklerinden oluşan ve ilk defa M.Ö 5. yüzyılda Yunan toplumunun mevcut sosyal şartları içerisinde demokratik fikir akımlarının sonucu olarak ortaya atılmış bir kavramdır¹. O dönemde Atina'lı lider Perikles yaptığı bir konuşmada : “*Sıradan vatandaşlarımız, işleriyle meşgul olmalarına rağmen hala kamu meselelerinin adil hakemleridir... ve biz tartışmaları eylemin önünde bir engel olarak değil, gerçekleştirilecek akıllıca bir eylemin olmazsa olmaz önkoşulu olarak görüyoruz*²” diyerek demokrasiye ulaşan yolu gözler önüne sermiştir.

Demokrasi bir siyasal yönetim biçimidir. Ancak “halkın kendi kendini yönetmesi” biçimindeki bir genel tanım ya da buna benzer olarak “*halkın, halk tarafından, halk için yönetimi*” şeklinde Abraham Lincoln tarafından yapılan tanımlar, yönetim biçimlerine göre yeni yeni eklemelerle yeni anlamlara ulaşmışlardır. Oysa ki temel demokrasi tanımı ve kendisini demokratik olarak niteleyen tüm toplum ve devletlerde anlaşılması gereken demokrasi anlamının ortak olması gerekir. “Söz konusu tanım bugün için soyut ve yetersiz kalmaktadır. Ancak, Lincoln tarafından ifade edilen “gerçek demokrasi” yüzyıllar boyunca insanlığın hep “ideali” olmuş, gerçek yaşamda ise bir “fantezi” olmanın ötesine geçememiştir. Büyük Fransız filozoflarından Jean-Jacques Rousseau'nun dediği gibi “gerçek demokrasi sadece bir idealdir.”³

Demokrasinin ideal tanımı yapıldığında iki konu açıklığa kavuşmuş olur. Birincisi, genellikle o şekilde düşünme eğiliminde olsak da, demokrasi

1 Erdoğan, Mustafa (2001) Anayasal Demokrasi, 4.Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, s.195.

2 Dahl, Robert A. (1998) On Democracy, 1. Baskı, New Haven & London, Yale University Press, s.39.

3 Aktan, Coşkun Can (1999) The Restriction of the Government and Constitutional Democracy, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim, s. 601.

yalnızca devletin ve hükümetin faaliyet alanına ait değildir. Demokratik ilkelere, her türlü toplumsal yapılanmanın karar alma sürecinde etkilidir. Devlet düzeyindeki demokrasi ve toplumun diğer kurumlarındaki demokrasi arasında önemli bir paralellik vardır. İkincisi ise demokrasi için “ya hep ya hiç” olgusunun bulunmamasıdır. Aksine demokrasi bir derece olayıdır. Bu derece ise, halk denetimi ilkelerine ve siyasi eşitliğin gözetilmesine ne kadar riayet edildiğinin göstergesidir. Genel olarak devlet idaresinde söz sahibi olan organlar, özellikle hükümet, oy verme çağına gelmiş bütün bireylerin eşit seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu, sivil ve siyasi hakların yasal olarak garanti altına alındığı seçimler yoluyla halka karşı sorumlu ise o devleti “demokratik” olarak adlandırırız.⁴

A. DEMOKRASİYE GİDEN YOL

Tarihi kaynaklara göre; uzun bir zaman insanlar küçük gruplar halinde yaşadılar. Avlanarak, kökler, meyveler ve diğer yiyecekleri toplayarak hayatta kaldılar. Bu süre boyunca çoğu zaman, eşitliğin mantığıyla seçilmiş üyeler grup olarak alınması gereken kararlara beraber varıyorlardı. Ancak bu dönem sona erip, insanlar uzun süreler için özellikle tarım ve takas için sabit topluluklar halinde yerleşik hayata geçmeye başladıklarında hiyerarşi ve egemenlik şekilleri daha doğal gelmeye başladı. Bunların sonucunda halkın yönetimde etkin olduğu hükümetler, yerleşik hayata geçmiş insanlar arasında binlerce yıl görülmedi. Demokratik yönetimlerin yerini hepsi bir tür sıralamaya veya hiyerarşiye dayanan monarşiler, despotizmler, aristokrasiler ve oligarşiler aldı.⁵

Muhtelif yerlerde, M.Ö 500 yılları civarında uygun koşullar yeniden ortaya çıkmış ve az sayıda küçük topluluk, önemli ölçüde kararlarına katılım imkanı olan yönetim sistemleri oluşturmaya başladı. “Demokrasi terimini ilk kullanan Yunanlılar büyük ihtimalle Atinalılar olmuştur. *Demos* sözcüğü Atina’da genellikle bütün Atinalılar, bazen halk, hatta kimi zaman sadece fakir insanlar anlamına gelmesi ilginçtir.”⁶

4 Beetham David & Boyle, Kevin (2005) *Introducing Democracy*, UNESCO 1995, (Çev. A.Z. Kopuzlu), Ankara, Adres Yayınları, s.2.

5 Dahl, Robert A. (2001) *Demokrasi Üstüne* (Çev.B.Kadioğlu), Ankara, Phoenix Yayınevi, s.10.

6 Dahl (2001), s.11.

Beşinci yüzyılın başlarından itibaren, oy kullanma hakkına sahip olmak için belli bir değerde mülkiyete sahip olunması şartının ortadan kaldırılması ile her bir Atinalı vatandaş, mecliste toplumu ilgilendiren yasalar ve politikalar üzerinde tartışmalara katılmak ve oy kullanmak, bunun yanında belli bir sıraya göre dönüşümlü olarak seçilen yönetim konseyi üyeliği vasıtasıyla yönetime katılmak için eşit hakka sahip oldu.⁷

Halkçı yönetim, Yunan'da ortaya çıktığı sıralarda, İtalyan yarımadasında, Roma şehrinde de kendini göstermeye başlamıştı. Ancak Romalılar kendi sistemlerine “cumhuriyet” halka ait anlamına gelen, *republic* adını koymayı seçtiler.⁸ Cumhuriyet'in yönetimine katılma hakkı önce soylularla sınırlıyken zor uğraşlar sonunda sıradan halk da yönetime katılmaya hak kazandı. Roma vatandaşlarının katılmaya hak sahibi oldukları meclisler, Roma şehrindeki *Forum*'da toplanmaktaydı. Ancak ücra topraklarda yaşayan çoğu Roma vatandaşı için şehir, olağanüstü bir çaba ve para harcamadan gidilemeyecek kadar uzaktı. Bunun sonucu olarak da sayıları gittikçe artan ve sonuçta çok büyük bir rakama ulaşan vatandaşlar, uygulama sorunları yüzünden, Roma hükümet sisteminin merkezindeki halk meclislerine katılmayı reddettiler.⁹

Doğrudan demokrasinin mümkün olabilmesi için, tek bir parlamentoya sığabilecek kadar az sayıda vatandaşın ve üzerinde etraflıca düşünüp karar verebilmek üzere yeterli zamanın var olması gereklidir. Ayrıca Atina demokrasisinde, seçme ve seçilme hakkına sahip olan vatandaşların nitelikleri belirlenirken kadınlar, köleler ve yabancılar kapsam dışında tutulmuştur. Her ne kadar doğrudan demokrasi olarak nitelese de bu eksiklik sebebiyle Atina ve Roma demokrasileri, ideal demokrasi tanımının uzağında kalmaktadırlar.

Atina ve Romada ilk örneklerini gördüğümüz doğrudan demokrasi uygulamaları bu gereksinimleri karşılamakta zorlandıkça yeni arayışlar içerisine girilmiştir. “Doğrudan demokrasi bir ideal olduğuna göre asıl amaç ona yakın bir yönetim biçimi bulmaktır. Temsili demokrasi, dar anlamda halkın temsilcilerini özgür iradesiyle seçmesi anlamına gelmektedir. Yönetilen halk, yöneten ise “halkın temsilcileri” dir.¹⁰ Onsekizinci yüzyıl politika teorisini Rousseau'ya göre temsili sistemde insanlar, sadece birkaç yılda bir gerçekleştirilen seçimlerde özgürdüler, seçimden sonra yöneticiler karşısındaki ikincil

7 Beetham & Boyle, s.5.

8 Dahl (2001), s.12.

9 Dahl (2001), s.13.

10 Aktan, s.603.

konumlarına geri dönerler ki, bunun da kölelikten pek farkı yoktur.¹¹ Temsili demokrasi teorisine göre; insanlar, hükümet veya devlet başkanını, düzenlemeleri onaylama ve reddetme yetkisi aracılığıyla, kendileri adına hükümet üzerinde sürekli bir denetim yürüten yasama organının ve parlamentonun üyelerini seçmek suretiyle hükümeti denetlerler. Seçimler özgür ve adil, hükümet şeffaf olduğu ve parlamento fiilen hükümetin uygulamalarını incelediği ve denetlediği ölçüde bu halk denetimi etkili olur.¹²

B. DEMOKRASİNİN GEREKLİLİKLERİ

Demokrasiyi doğru tanımlamak için onun temel unsurlarını öncelikle tespit etmek çok daha doğru olacaktır. “Herhangi bir siyasal yönetimi demokrasi olarak adlandırmak için “siyasal özgürlükler”, “hukuk devleti”, “kuvvetler ayrılığı”, “şeffaflık”, “laiklik”, “demokrasi kültürü”, “sivil toplum” ve “iktidarın sınırlandırılması” ilkelerinin mevcut olup olmadığını tespit etmek gerekir.¹³ Bunlar mevcut olmadan demokrasiden söz etmek imkanı yoktur.

Demokrasinin gereklerinin belirtildiği diğer bir yaklaşıma göre ise bir topluluğun yönetim sürecinde, kararlara katılım için, bireylerin eşit derecede hak sahibi olmaları gerekliliğini karşılayacak kriterler vardır. Bu kriterler; etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilinçli anlayış, gündemin kontrolü ve erişkinlerin katılımıdır.¹⁴ Bu niteliklere kısaca değinmek gerekirse;

Etkin katılım: Bir politika kabul edilmeden önce, bütün üyeler, bu politikanın ne olması gerektiği konusundaki görüşlerini diğer üyelerin dikkatine sunmak için eşit ve etkin imkanlara sahip olmalıdır.

Oy kullanma eşitliği: Politikanın ne olacağı hakkında karar verilirken yapılan oylamada her üyenin oy vermek için eşit ve etkin hakkı olmalı ayrıca oylar eşit değerde sayılmalıdır.

Bilinçli anlayış: Zamanın kısıtlı olması göz önünde bulundurularak, her üyenin ilgili alternatif politikalar ve onların muhtemel sonuçları hakkında bilgi edinmek için eşit ve etkin imkanı olmalıdır.

Gündemin kontrolü: Üyelerin gündeme konacak maddelerin hangi maddeler olacağına karar verme hakları olmalıdır. Bu niteliğin varlığı ile, topluluğun politikası her zaman üyeler tarafından değiştirilebilir.

11 Beetham & Boyle, s.7.

12 Beetham & Boyle, s.7.

13 Aktan, s.605.

14 Dahl (2001), s.39-40.

Erişkinlerin katılımı: Bir ülkede sürekli ikamet eden erişkinlerin tümü veya büyük bir çoğunluğu bu karar alma sürecine katılmalıdır.

C. DEMOKRASİNİN DEĞERİ

Demokrasi bütün bireylere eşit biçimde davranılmasını amaçlar. Eşitlik prensibi, yalnızca hükümet politikası tarafından insanların çıkarlarının eşit biçimde gözetilmesi değil, aynı zamanda insanların görüşlerinin de eşit sayılmasını gerektirir. Atinalı oyun yazarlarından *Euripides*'in oyunlarından birindeki “*Biz servete özel bir güç vermeyiz. Yoksul bir adamın sözü herkesle eşit otoriteye sahiptir*” şeklindeki ifade bu eşitliği örneklemetedir.¹⁵

Demokrasiyi eleştirenler, halk yığınlarının devlet politikasının belirlenmesi sürecine katılmak için çok bilgisiz, eğitimsiz ve ileriye göremeyen kişiler olduklarını söylerler. Oysa insanların bilgiye ve bu bilgiyi kullanmak için zamana ihtiyaç duymaları normaldir, ancak bu insanlar gerektiğinde sorumluluklarını bilerek davranmaya muktedirdir. Tüm yetişkinlerin kendi özel hayatlarını yönlendirme sorumluluğunu taşımasını beklediğimiz gibi, bu kimseler yaşadıkları toplumun geleceğini etkileyen kararların alınmasında yer almaya da ehildirler.¹⁶

Demokratik hükümet, halkın ihtiyaçlarını karşılama açısından, diğer hükümet biçimlerine göre daha yeteneklidir. İnsanlar politikanın yönlendirilmesinde ne kadar fazla söz sahibi olursa, politika da o oranda onların kaygılarını ve isteklerini yansıtır.¹⁷ Bu durumun en güzel ifadesi eski bir Atina özdeyişinde “Ayakkabıyı ayakkabı tamircisi yapar ama ayakkabının neresinin sıkıldığını ancak onu giyen kişi söyleyebilir.” şeklinde yer almıştır. Nitekim uygulamada hükümet politikasının doğrudan etkilerini hisseden halktır. Eğer halk tarafından, etkili ve tutarlı baskı kanalları kullanılırsa, hükümet politikası halkın tecrübe ve birikimlerini yansıtır. Devlet yöneticileri, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, eğer halkın etkisinden ve denetiminden uzaklarsa, uyguladıkları politikalar ya insanların ihtiyaçlarına uymayacak, ya da kendi çıkarlarına hizmet edecektir.

Demokrasi; açık tartışmaya, iknaya ve uzlaşmaya dayanır. Açık tartışma; sadece gündemdeki politikalara dair sorunlarla ilgili farklı düşüncelerin

15 Euripides'in Orestes isimli oyunundan aktaran Beetham & Boyle, s.2.

16 Beetham & Boyle, s.3.

17 Beetham & Boyle, s.3.

olması değil, aynı zamanda bu farklılıkların ifade edilme ve dinlenilme hakkının da bulunması anlamına gelir. Dolayısıyla demokrasi, vatandaşlar arasında eşitliği kabul ettiği gibi, toplum içinde farklılığı ve çoğulculuğu da barındırır.¹⁸ Farklılıkları ve ayrışmaları demokratik açıdan çözüme yolu, zorla kabul ettirme değil, tartışma, ikna ve uzlaşmadır. Demokrasi; temel özgürlükleri teminat altına alır. Serbest konuşma ve ifade, örgütlenme, kişi güvenliğini sağlama haklarının korunması, demokrasinin varlık sebeplerindedir. Demokrasinin teminat aldığı haklar ve özgürlükler, en sağlıklı kollektif kararların alınabilmesi için elzemdir. Demokrasi, aynı zamanda toplumsal yenilenmeyi sağlar. Başarısız olan veya artık faydalı olmayan politika ve uygulamaların, belirli bir sistem içerisinde değiştirilmesini gerçekleştirir. Bu değişimler, gerekli adımlar doğru atıldığı sürece, siyasi tıkanıklıklara yol açmadan, toplumun ve nesillerin yenilenmesi biçiminde ortaya çıkar.

D. DEMOKRASİNİN ANAHTARLARI

Demokratik yönetime can veren, onu benzersiz kılan ve diğer sistemlerden ayıran anahtar kavramlar, adeta ikiz idealler olan özgürlük ve eşitliklerdir. Bu nedenle demokrasi, vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir yönetim şeklidir.¹⁹ Kollektif bir varlık olarak, bireyci biçimde anlaşılan halkın özgürlüğünün söz konusu olması durumunda, demokrasi ve özgürlük, büyük ölçüde örtüşmektedir. Özgürlük; halkın kendi kaderini belirlemesi onun kendi belirleyici kararlarını almasından oluşur.²⁰

Aralarındaki yakınlığa rağmen, özgürlük ve eşitlik kavramları bir gerilim içerisindedirler. Eşitlik, özgürlüğün bir şartı olmakla birlikte, asla yeterli bir şartı değildir. Eşit olmak aynı zamanda özgür olmak anlamına gelmeyebilir. Mesela, diktatörlükle yönetilen bir devlet, herkesi siyasal katılmaya zorlayabilir; ancak buna karşılık siyasal katılma özgürlüğünü kabul etmeyebilir, yani başka bir seçenek için oy kullanılamayabilir.²¹

18 Beetham & Boyle, s.4.

19 Lipson, Leslie (1993) Demokrasinin Felsefesi, (Çev.M.Erdoğan), (Der. A.Yayla), Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar, Ankara, Siyasal Kitabevi, s.17.

20 Holden, Barry (1988) Understanding Liberal Democracy, London, Philipp Allan Publishers, s.14.

21 Sartori, Giovanni (1993) Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M.Turhan), Ankara, Yetkin Yayınları, s.391.

Demokrasi; siyasal hayatta aktif olarak katılma olanaklarını herkese sağlamak suretiyle vatandaşların bağımsızlık, kendine güven ve kamusal ruha sahip olma özelliklerini geliştirir.²² Siyasal ahlakın özünü, adaletin gerçekleştirilmesi teşkil eder. Adaleti en iyi sağlayacak sistemin ise demokrasi olduğu düşünülür. Çünkü demokrasi, toplumdaki önemli grup ve çıkarların temsilini sağlamak suretiyle, bunların çıkarlarının zedelenmesi durumunda seslerini yükseltmelerine ve siyasal kararları etkilemelerine imkan verir.²³

Demokrasi, sadece anayasal bir perspektif içerisinde normatif bir anlama sahiptir. Bireylerin nihai “kamu seçicisi” olarak katıldıkları seçim sürecini ortaya çıkaran politik rejimlerin sınırlandırılmasını isteyenler, bu perspektifi açık olarak benimsemelidirler.²⁴

Demokrasi uyumsuzlukları gerilimsiz çözüme işini, tartışma ve dernek özgürlükleri gibi araçlarla gerçekleştirir; bu yolla tatminsizliği azaltır, şiddete dayalı çatışmayı en eza indirir. Bu nedenle, demokrasi çatışmaların barış yoluyla çözülmesini yani, “kurşun yerine oy kullanılmasını ve kafaların kırılması yerine sayılmasını” kurumlaştıran bir sistemdir.²⁵ Kısaca demokrasi, dayatılan çözümün yerine gönüllü olarak kabul edilen çözümü koyar.

Tarihsel bakımdan incelendiğinde, devletlerin demokrasiyle tanışmaları farklı farklı zamanlarda olmuştur. Bu kapsamda ideal anlamda olmasa da demokratik olmayan devletler, demokratlaşma sürecine girmişlerdir. Demokratik olmayan rejimler, çok çeşitli şekiller almışlardır. Bu değişimlerin, demokrasi tarihinde üç dalga halinde gerçekleştiği ifade edilmektedir. “Birinci dalgada demokratlaşan rejimler; genellikle mutlak monarşiler, hala ayakta kalmış feodal aristokrasiler ve kıtasal imparatorluklara halef olmuş devletlerdir. İkinci dalgada demokratlaşanlar, faşist devletler, sömürgeler ve kişisel askeri diktatörlüklerdir. Üçüncü dalgada demokratlaşan veya demokrasiye doğru yönelen rejimler ise, tek parti sistemleri, askeri rejimler ve kişisel diktatörlüklerdir.”²⁶

22 Dahl, Robert A. (1996) *Demokrasi ve Eleştirileri* (Çev. L. Köker), Ankara, Yetkin Yayınları, s.115.

23 Mayo, Herry B. (1964) *Demokratik Teoriye Giriş* (Çev. E. Kongar), Ankara, Siyasal İlimler Türk Derneği, s.193-194.

24 Buchanan, James M. (1985) “Constitutional Democracy, Individual Liberty and Political Equality”, *Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie* Band 4, s. 35-47.

25 Mayo, s.186-187.

26 Huntington, Samuel P. (1996) *Üçüncü Dalga; Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, (Çev.E.Özbudun), Ankara, Yetkin Yayınları, s.106.

II. ANAYASAL DEMOKRASİ KAVRAMI

İkinci Dünya Savaşı sonrası siyaset ve anayasa literatüründe kullanılmaya başlayan “anayasal demokrasi” terimi, klasik bir idealin demokratik devlete uyarlanmış halini ifade etmektedir. Anayasal demokrasinin amacı, siyasi özgürlüğü garanti etmek üzere, demokratik devleti anayasa ve anayasacılığın teknikleriyle sınırlamaktır.²⁷ Anayasa, devlet gücünü sınırlamanın bir aracıdır ve bir görüşe göre bu sınırlama, insanların genellikle kısa vadeli düşünmelerinden dolayı bir zarurettir. Anayasa ise yurttaşların bu kronik miyopluğunun kurumsallaşmış bir tedavisidir.²⁸ Demokrasi ancak özgür bir halka dayanır; özgür bir halk ortada yoksa demokrasi de kurulamaz. Bundan dolayı öncelik, halkın özgürleştirilmesindedir, bu sayede halk zamanla iktidarı ele alabilir.²⁹

1215 tarihinde yayınlanan Magna Carta bildirisinden günümüze kadar insan hakları konusunda sayısız bildirme ve uluslararası anlaşma imzalanmıştır. Zaman içerisinde insan haklarının gerçek manasını kaybettiği ve uluslararası anlaşmalarda temel “insan ihtiyaçları”nın da “insan hakkı” olarak yorumlandığı görülmektedir. Anayasal demokrasi ise, anayasada birey haklarının doğru bir biçimde tanımlanması ve etkin bir şekilde korunması, “hukukun üstünlüğü”nün her alanda tesis edilmesi, “iktidarın sınırlandırılması”, ekonomide düzen için kural ve kurumların oluşturulması, iradi ve keyfi iktisat politikalarının ortadan kaldırılması, birey haklarının gerçek anlamda korunması için devlet haklarının sınırlandırılması gerekliliğini savunan bir siyasal yönetim sistemi demektir.³⁰

Anayasal demokrasi; “anayasal devlet” ile “demokratik devlet”in bir sentezidir. Çünkü istikrarlı bir demokrasinin, anayasal devletin kurumlarına ihtiyacı vardır. Ölçülü bir anayasacılık demokratik devletin yaşayabilirliğini pekiştirir. Başka bir anlatımla, anayasal demokrasi, “halkın yönetimi”nin yerine “özgür halkın yönetimi”ni koymaktadır.³¹ Özgür halkın yönetiminde ise, ifade özgürlüğü ve kişi güvenliği haklarının korunması gerekir. Anayasal demokrasilerin temelini oluşturan, temel hak ve hürriyetler içinde en ayrıcalıklı

27 Sartori, Giovanni (1995) How Far Can Free Government Travel, *Journal of Democracy*, V.6.n.3, s.101-111; Erdoğan, s.21.

28 Holmes, Stephen (1993) *Constitutionalism and Democracy*, Cambridge, Cambridge University Press, s.196.

29 Sartori, s.102.

30 Aktan, s.609.

31 Lane, Jan Erik (1996) *Constitutions and Political Theory*, Manchester, Manchester University Press, s.263.

bir konuma sahip olan, demokratik rejimin işlerliğini sağlayan ve bu rejimi sairlerinden nitelikli bir şekilde farklı kılan hürriyet, ifade hürriyetidir. İfade hürriyetinin varlığı ve azami koruma altında olması, hiç şüphesiz bir demokrasiyi hakiki demokrasi kılan temel unsurlardandır.³²

Anayasal demokrasinin başka bir anlamı da, “demokratik hukuk devleti” veya “hukuk yoluyla demokrasi” dir. Hukuk yoluyla demokrasinin kurulmasında anayasa yargısının özel bir yeri ve önemi vardır. Anayasa yargısı; hem halkın özgürlüğünün, hem de hukuk devletinin güvencesidir ve bu durum aslında anayasa yargısının da varlık nedenidir.³³ Anayasa yargısı, insan haklarına aykırı ve hukuk güvenliğini zedeleyici yasaları iptal ederken gerçekleştirdiği hukuk oluşturma, anayasal düzeni ve hukuku yorumlama işlevleri ile siyasi sistemin aktörlerinden biri olmaktadır. Bu durum bir nevi demokrasinin, anayasa yargıçıları tarafından sürekli olarak yenilenmesidir; bu nedenle anayasal demokrasiye “sürekli demokrasi” de denilmiştir.³⁴

Demokrasi, belli bir zaman dilimi içinde veya mümkün olan en kısa zamanda insanların bütün taleplerini yerine getiren bir sistem değil, devamlı olarak insanların hükümet üzerinde etki ve denetim sağlamaları için gerekli koşulları güvence altına alan bir sistemdir. “Anayasacılık” teriminin de ifade ettiği gibi, demokrasinin diğer unsurlarıyla birlikte bu özellikler, vatandaşların ve diğer devlet organlarının hakları ve görevlerinin açık bir biçimde tanımlandığı ve halk tarafından tanınan yazılı bir anayasa ile en iyi şekilde korunabilir.³⁵

A. ANAYASAL DEMOKRASİNİN UNSURLARI

Anayasal demokrasi, özgürlük ve halk yönetimi temeline dayandığı için liberal demokrasi olarak da adlandırılabilir. Bu bağlamda, başta parlamento olmak üzere, halkın temsilcilerinin yetkisinin sınırsız olduğu rejim “demokratik” olarak nitelenebilirse de, bireysel özgürlüklerin güvenceden yoksun olduğu böyle bir sistem “liberal” değildir.³⁶

32 Küçük, Adnan (2003) İfade Hürriyetinin Unsurları, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu, s.4.

33 Çağlar, Bakır (1993) Hukuka Dayanan Demokrasi ya da Anayasal Demokrasi, Anayasa Yargısı 10, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, s.238-239.

34 Kaboğlu, İbrahim (1996) Anayasa Yargısı, Demokrasi Kavramının Dönüşümü Üzerine, Ankara, İmge Yayınları, s.169-170.

35 Beetham & Boyle, s.14.

36 Erdoğan, s.241.

Anayasanın üstünlüğü, özgür ve düzenli seçimler, siyasi çoğulculuk ve yarışma, çoğunluk yönetimi ve azınlık hakları, sivil ve siyasi özgürlükler, iktisadi özgürlükler ve piyasa ekonomisi son olarak da seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü kurumları anayasal demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Bu bölümde demokrasi tanımına “anayasal” nitelemesinin eklenmesini gerektiren söz konusu kurumları kısaca inceleyerek, bir bütün olarak anayasal demokrasiyi ele almış olacağız.

1. Anayasanın Üstünlüğü

Yazılı anayasa yapmak, kamu otoritelerini bağlayan birtakım üstün normatif esaslar koymak demektir. Bu durum, devlet yetkisi kullanan organ, makam ve mercilerin bunu ancak anayasal çerçeve içerisinde kalarak yapabilecekleri, bunların anayasanın kendilerine vermediği herhangi bir yetkiye sahip olma iddiasında bulunamayacakları anlamına gelir. Bütün kamu makamları, hem kural işlem yaparken hem de, bireysel işlemler yaparken anayasaya uymakla yükümlüdür.³⁷

Anayasanın üstünlüğünün diğer anlamı, hukuki işlemler hiyerarşisi ile ilgili olup, onun normatif değer bakımından diğer bütün hukuki işlemlerden üstün olduğunu ifade eder. Anayasa; Kelsen’in normlar hiyerarşisinde de belirttiği üzere, en üst kademede yer aldığı için, yasalar ve diğer işlemlerin anayasaya uygun olması gerekir.

2. Hukuk Devleti Özelliği

Hukuk devleti veya hukuka bağlı yönetim; hukuka dayanarak ve hukuk sayesinde “var” olan devlet anlamına gelmektedir. Bu ilke veya ideal, devletin hukuk çerçevesine alınmasını, hukukla bağlanmasını ve yönetimde keyfilik yerine kuralların egemen olmasını gerektirir. Bu yönüyle hukuk devleti “polis devleti” nin karşıtıdır. Polis devleti kendisini hukukla sınırlı saymayan, sırf güce dayanarak hareket eden devlet demektir. Devleti hukukla çerçevelemenin ve bireyleri siyasi gücün keyfi kullanımına karşı korumanın başlıca aracı ise yazılı anayasalardır.³⁸

37 Erdoğan, s.67.

38 Erdoğan, s.93.

3. İnsan Hakları Bilinci

İnsan haklarının tanınması ve korunması, anayasal demokratik sistemin esaslarındandır. Bir anayasanın görevlerinden ilki, bireylerle ilgili olarak devlet yetkilerinin kullanılmasına sınırlar getirmektir. İnsan haklarına dayanan iddia ve taleplerin hedefi; siyasal iktidarın kendisidir, insan hakları doğrudan doğruya devlete karşı ileri sürülür. Esas olarak devletin her türlü uygulamasında insan haklarını koruma duyarlılığı ile hareket etmesini sağlamaktır.³⁹

4. Özgür ve Düzenli Seçimler

Demokratik bir sistemde hükümet etme yetkisinin kaynağı, bütün vatandaşlardır. Bu nedenle, bir demokraside vatandaşların bu konudaki irade ve tercihlerini ifade edebilecekleri bir mekanizmaya ihtiyaç vardır ki bu da seçimlerdir.

Seçimlerin demokratikliği bazı şartların varlığını gerektirmektedir. Bu gerekliliklerden birincisi; özgür veya serbest seçimler, hem oy vermenin vatandaşlar için bir hak olmasını, hem de seçmenlerin istedikleri tercihi yapmak hususunda herhangi bir baskı altında olmamalarını gerektirir.⁴⁰ İkincisi; eşit seçimlerdir ki, eşit seçimler de genellik ve eşitlik ilkelerini barındırır. Genellik; cinsiyet, ırk, renk, dil, din, sınıf ve sosyal statü gibi nedenlerle bazı vatandaşların seçme hakkından yoksun bırakılmaması, eşitlik; herkesin yalnızca bir oya sahip olması demektir. Üçüncüsü ise, seçimlerin adilliyi gerektirir. Seçimlerin adilliyi, iktidarların gerçekten değiştirilebilir nitelikte olması anlamına gelir. Ayrıca, seçimlerin makul aralıklarla ve düzenli olarak yapılması da iktidarların değiştirilebilmesi bakımından önemlidir. Seçim sisteminin, belli toplumsal kesimlerin devamlı olarak siyasal sürecin dışında tutulmalarını sağlayacak şekilde ayarlanmış olmaması da, adil seçim ilkesinin bir gereğidir.⁴¹

5. Siyasi Çoğulculuk ve Yarışma

Halk kavramı, aslında çeşitli bakımlardan bölünmüş ve farklılık gösteren çoğulcu bir toplumsal yapıdır. Bu nedenle demokrasi, çoğulcu bir siyasal hayatı gerektirmektedir. Siyasetin çoğulculuğu, farklı dünya görüşlerine, programlara ve çıkarılara sahip olan çeşitli kişi ve grupların serbestçe örgütlenip siyasal iktidar yarışına katılabilmelerini ifade eder. Siyasal alandaki çoğulculuk, toplumun çoğulcu yapısının doğal bir yansıması olduğu ölçüde anlamlıdır. Önemli olan, kültürel, sınıfsal veya ideolojik toplumsal taleplerin, siyasal temsilinin yasaklanmamış olmasıdır.⁴²

39 Erdoğan, s.115.

40 Heywood, Andrew (1997) Politics, London, Macmillan, s.211.

41 Erdoğan, s.243.

42 Erdoğan, s.247.

Çoğulcu siyasetin temel unsurları, çoğu zaman güvencesi, halkın siyasete katılma araçları olan siyasi partilerdir. Modern demokrasilerde toplumsal ve fikri çoğulculuğun, esas itibarıyla partiler sayesinde siyasal alana yansıtılabilmesi, siyasal partilerin araç olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. “Siyasi partiler, sadece demokratik devletlerde değil; baskıcı totaliter rejimlerin cari olduğu devletlerde bile tek parti şeklinde de olsa vazgeçilmez örgütler olarak yerlerini almıştır. Artık siyasi partiler çoğulcu demokrasinin çoğulculuk unsuru, onsu olmaz bir toplumsal kurumu haline gelmiştir.”⁴³

6. Çoğunluğun Yönetimi ve Azınlık Hakları

Çoğunluk ilkesi, çoğunluğun kararlarının her zaman doğru olduğu anlamına gelmez. Eğer doğru kararların verilmesinde yanılmaz bir siyasi sistem aranırsa, bir teokrazi kurulmalıdır. Hiçbir siyasi sistem kararların daima doğru olacağını garanti edemez.⁴⁴

Çoğunluk ilkesi dinamik bir ilkedir. Halk çoğunluğu sabit bir gerçeklik olmayıp, çeşitli sorunlar karşısında değişkenlik gösterir. Gündemde olan bir konuda çoğunluğu teşkil edenler, başka bir zaman tartışılan aynı veya başka bir konuda azınlığa düşebilirler. Bu değişimin pratik anlamı, siyasi iktidarın da değişebilmesidir. Azınlığın çoğunluğa dönüşebilmesi öncelikle ifade, örgütlenme ve siyasi özgürlüklerin anayasal güvence altında olmasına bağlıdır.⁴⁵

İnsanlar eylem ve davranışlarında “özgür” olmalıdır. Ancak, özgürlüğün sınırı, başka bireylerin hak ve özgürlüklerine “müdahale” noktasıdır. Dolayısıyla, insanların eylem ve davranışlarında bazı sınırlamalar olmak zorundadır. Aksi durumda “özgürlük”, “adaletsizlik” ve “kaos” anlamına gelir.⁴⁶

7. Sivil ve Siyasi Özgürlükler

Özgürlükler temeline dayanmayan bir demokrasi, hiçbir anlamda var olamaz. Bu nedenle bir demokrasi ancak sivil ve siyasi özgürlükler temeli üzerinde yükselebilir. Sivil özgürlükler; kişilere siyasi iktidar karşısında dokunulmaz bir alan sağlar, siyasi özgürlükler ise vatandaşların devlet yönetimine katılmalarına ve siyasal kararları etkilemelerine imkan verir. Bu özgürlüklerin başlıcaları, seçme ve seçilme hakkı ile siyasi parti kurma ve partilere üye olma hakkıdır.

43 Küçük, Adnan (2005) Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar, Ankara, Asil Yayınları, s.74.

44 Mayo, s.149.

45 Erdoğan, s.258.

46 Aktan, s.608.

Demokrasiler gönüllü siyasal katılmaya dayanırlar. Esas olan, kişilerin kendi istekleri ile ve istedikleri ölçüde siyasete katılmalarıdır. Demokrasinin yaşayabilirliğinin bir ölçüde yaygın siyasal ilgiye bağlı olduğu doğru olmakla beraber, siyasete kayıtsız kalınması, katılmanın bir “hak” olmasının doğal bir sonucudur. Bu nedenle katılmamanın da bir tür katılma olduğu unutulmamalıdır.⁴⁷

8. İktisadi Özgürlükler ve Piyasa Ekonomisi

Anayasal demokrasinin amacı ekonomik özgürlüklerin mevcut olduğu bir ekonomik düzen modeli olan piyasa ekonomisini gerçekleştirmektir. Piyasa ekonomisi, bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir ekonomik yönetim şeklidir. Anayasal demokrasinin siyasal boyutu demokrasi; ekonomik boyutu ise piyasa ekonomisi’ dir.⁴⁸

Genel olarak, üç temel iktisadi özgürlük vardır: mülkiyet, girişim ve sözleşme özgürlükleri. İktisadi özgürlükler diğer özgürlüklerin de temelidir. Çünkü mülkiyet hakkının, girişim ve sözleşme özgürlüklerinin tanınmadığı bir sistemde diğer sivil özgürlüklerin hemen hemen hiçbirinin ve seçme hakkı dışındaki siyasi özgürlüklerin kullanılmasına maddi olarak imkan yoktur. Ayrıca iktisadi özgürlükler, üretim araçlarının devlet tekelinde kalmasını önleyerek, siyasal güç karşısında bir denge oluşmasının ve onun denetlenebilmesinin de temelini oluştururlar.⁴⁹

9. Seçilmişlerin Atanmışlara Üstünlüğü

Bir demokraside siyasal toplumun kaderini ilgilendiren temel kararları alma yetkisi, buldukları mevkilere halkoyuyla gelen seçilmiş kişi ve organlara aittir. Yasalar ve hükümet politikasıyla ilgili olan temel siyasi kararlar, demokratik temsil meşruluğuna sahip olmayan teknik uygulayıcılar, bürokratlar tarafından alınıyorsa, ortada demokratik bir yönetim değil, bürokratik bir tahakküm vardır. Aynı zamanda bir demokrasi, uzmanlık esasına dayanan ve görevlerini siyasal kararlara borçlu, atanmış kamu görevlilerinden oluşan rasyonel bir bürokrasiye ihtiyaç duyar. Ancak bu atanmış görevliler, sadece demokratik süreçlere uygun olarak seçilmişlerce alınan kararları uygulamakla görevlidir. Bu görev, kimi zaman söz konusu politik kararlar hakkında teknik bilgilendirme, politik seçenekleri sunma şeklinde de yürütülebilir.⁵⁰

47 Erdoğan, s.259.

48 Aktan, s.609.

49 Erdoğan, s.260.

50 Erdoğan, s.262.

Halk tarafından seçilmiş organlar, anayasal yetkilerini seçilmemiş organların ezici muhalefetine tabi olmadan kullanabilmelidir. Silahlı kuvvetler mensuplarının, yerleşik bürokrasinin veya diğer seçilmemiş kişi veya kurumların, seçilmişlerin serbestçe hareket edebilme yeteneklerini sınırladıkları veya halkın temsilcileri tarafından alınan kararları durdurabildikleri yerde demokrasi tehlikede demektir. Böyle bir sistemde, siyasal iktidarın vatandaşlar tarafından denetlenmesi mümkün olmadığı gibi, seçimlerle sağlanan hükümet rotasyonu da sorumluluğu gerçekleştirmeye yaramaz. Bu durumda, bir bürokratik tahakküm rejimi veya “bürokratların iktidarı” rejimi ortaya çıkmış olur.⁵¹

III. MİLİTAN DEMOKRASİ ANLAYIŞI

Militan demokrasi kavramı, ilk kez Batı Avrupa’da totaliter akımların yıkıcı etkilerinin kendini hissettirdiği 1930’lu yıllarda, siyaset bilimcisi Karl Loewenstein tarafından kullanılarak,⁵² faşizmin özgürlükleri nasıl tehdit ettiği belirtilmiştir. Buna göre; Liberal demokrasi, komünist, faşist ve nasyonal sosyalist akımların yıkıcı etkilerine karşı direnmek ve kendini koruyabilmek için mücadeleci -militan- bir tavır içerisine girmiştir.⁵³ Jakobenzimin felsefi temellerini atan Robespierre’in görüşlerine göre, esas önemli amaç Cumhuriyet’i güçlendirmektir; bunu gerçekleştirmek için birer ihanet yuvası olan her türlü muhalefeti susturmak gerekir.⁵⁴

Militan demokrasi ağırlıklı olarak iki temel özgürlük üzerinde etkisini gösterir. Bunlar düşünce özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü olarak ifade edilebilir. Birçok demokratik ülke anayasasında düşünce özgürlüğü, siyasal parti –örgütlenme- özgürlüğünden daha fazla koruma görür. Rejimin demokratik niteliğini en açık biçimde ortaya koyan düşünce özgürlüğü, siyasal parti özgürlüğünden daha az sınırlandırılmaktadır. Militan demokrasi uygulamalarında dahi, totaliter veya yıkıcı bir akımı benimseyenlerin düşüncelerinin soyut ifadesi ile bir örgütlenme içerisinde ortaya çıkması arasında ayırım yapılmaktadır. Bu ayırımın sonucu olarak da düşünce özgürlüğüne daha fazla serbestlik tanınmaktadır.⁵⁵

51 Schmitter, Philippe C. & Karl, Terry Lynn (1993) Demokrasi Nedir, Ne Değildir? (Çev. L.Gönenç, Der. A.Yayla), Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar, Ankara, Siyasal Kitabevi, s.9.

52 Loewenstein, Karl (1937) Militant Democracy and Fundamental Rights I-II, The American Political Science Review, C. XXXI, No: 3-4, s.365.

53 Hakyemez, Yusuf Şevki (2000) Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası, Ankara, Seçkin Yayınları, s.31.

54 Akad, Mehmet (1997) Genel Kamu Hukuku II, İstanbul, Filiz Kitabevi, s.127-128.

55 Hakyemez, s.35.

Militan demokrasi anlayışında, düşünce özgürlüğünün demokratik rejimi yok etmeyi amaçlayan kişilere de tanınması gerektiğini savunan “geleneksel liberaller” e göre, demokrasi düşünceleri yasaklamakla kendi içerisinde çelişkiye düşmemelidir. Aksi takdirde demokrasilerdeki düşünce özgürlüğü zedelemiş olur ki, demokrasinin en önemli özelliği özgürlükçü olmasıdır.

Demokrasinin, kendi yıkılışına seyirci kalamayacağını savunanlara göre ise “özgürlük düşmanına özgürlük tanınmaz.”⁵⁶ Buna göre, özgürlükçü ortamdan faydalanarak demokratik rejimi yıkıp yerine totaliter bir rejim kurulmasının önüne geçmek haklı bir anlayıştır. Özgürlük düşmanlarına demokratik düzenin tüm nimetlerinden faydalanma imkanının verilmesi, bir gün özgürlüklerin tamamen ortadan kaldırılmasına yol açabilir. Özgürlük düşmanları iktidarı ele geçirdikten sonra artık yapılacak bir şey kalmamıştır. Çünkü bu kimseler bir seçimi kazanınca diğerlerini de otomatikman kazanmış sayılırlar.⁵⁷

Örgütlenme özgürlüğü kapsamında, militan demokrasi anlayışını incelediğimizde ise; siyasal partiler oldukça fazla önemli olmalarına karşın, partilerin kimi yıkıcı etkilerine karşı dikkatli olunmalıdır. Bu nedenle, liberal demokrasi savunucuları siyasal partiler konusunda çoğulcu ve özgürlükçü bir tavır takınırken, yaşanan acı deneyimlerden sonra giderek liberallikten uzaklaşarak, bazı partilere karşı demokrasinin mücadele ruhuna sahip olması gerektiğini ileri sürmeye başlamışlardır.⁵⁸

A. MİLİTAN DEMOKRASİ İLE ANAYASAL DEMOKRASİ FARKLARI

Militan demokrasi ve Anayasal demokrasi arasındaki ilk fark demokrasi anlayışında karşımıza çıkmaktadır. Anayasal demokraside, demokrasi çoğulculuğu sağlamak mümkün olduğunca toplumun her kesimine kulak verilmesi gerekliliğini ifade eder. Oysa militan demokrasi; kimi zaman çoğunlukçu demokrasiyi, kimi zaman ise bürokratik demokrasiyi önceleyerek mevcut statü-koyu sürdürme gayretindedir.

İkinci ayırım ise, devletin koyduğu kuralların uygulanırlığının denetiminde başvurulan müeyyide mekanizmasındaki sorumluluk türlerinde kendisini göstermektedir. Anayasal demokrasilerde temel olarak fiil ile bağlı

56 Teziç, Erdoğan (1976) 100 Soruda Siyasal Partiler, İstanbul, Gerçek Yayınları, s.132.

57 Kapani, Münci (1964) Freedom to Destroy Freedom, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s.263.

58 Teziç, s.131.

sorumluluk uygulanırken, militan demokrasi anlayışında fail ile sorumluluk gündeme gelmektedir. Bu ayırımında ifade edilmesi gereken önemli husus; fiil ile sorumluluğun uygulamasında yapılan sorgu ve araştırmaların sınırını anayasa oluştururken, fail ile sorumlulukta, demokrasiyi korumak adına her türlü sorgunun yapılabilir olmasıdır.

Anayasal demokrasi ile militan demokrasi ayırımındaki üçüncü ve son husus; düşünce ve örgütlenme özgürlüğü konusundaki farklılıklardır. Anayasal demokrasi, demokrasinin tarihi süreç ve deneyimler sonrasında ulaştığı zirve noktası olmakla düşünce ve örgütlenme özgürlüğünde, çoğulculuğu sağlamak adına geniş bir hareket alanı sağlamaktadır. Ancak militan demokrasi, düşünce ve örgütlenme özgürlüğünde genel geçer doğruları anayasada belirlemiştir. Anayasada belirlenen bu “mutlak doğrular” haricinde doğruların yaşama şansı yoktur ve böyle doğruların varlığını savunanlar “düşman” olarak nitelenmektedirler. Sadece anayasa ile sınırlı, “kırmızı çizgileri” oldukça geniş tutulan militan demokrasi anlayışının yönetimleri sürüklediği uç nokta, otoriter rejimler olmaktadır.

B. MİLİTAN DEMOKRASİ ANLAYIŞININ SİYASAL HAYATA ETKİLERİ

Anayasal demokrasinin unsurları arasında yer alan siyasi çoğulculuk ve yarışma, militan demokrasi perspektifinden oldukça farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Halkın iradesinin yönetime yansımaları sürecinde, yönetime dair politika önerilerinin yer aldığı parti programları ve siyasi partilerin faaliyetleri iki demokrasi algısı için neredeyse taban tabana zıttır.

Siyasi görüş ya da yöntem farklılıkları, siyasi çoğulculuğun bir parçası olarak farklı siyasi partilerin kurulmasına doğal bir zemin hazırlamaktadır. Her siyasi partinin kuruluş gayesinin, devlet yönetiminde söz sahibi olmak için iktidara gelmek olduğu varsayılmaktadır. Siyasi partileri toplumsal ve fikri çoğulculuğun bir unsuru olarak gören anayasal demokrasi için, siyasi parti programında yer alan amaçlar esnek yorumlanmaktadır. Aynı şekilde siyasi parti yönetici ve üyelerinin açıklamalarıyla icraatları da geniş ve liberal bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Ancak militan demokrasi anlayışında siyasi partilerin demokrasi için araç olma fonksiyonları daha semboliktir. Siyasi partinin kurulabilmesinden, siyasi faaliyetlerine, seçimlerde oy pusulalarında yer almasından yasama organında güçlü temsiline kadar bütün durumlar

demokrasinin sunduğu imkanlardan kaynaklanmaktadır. Militan demokrasi anlayışı, bu imkanların demokratik yönetimi ortadan kaldırmayı amaçlayan bir siyasi parti tarafından kullanılmasına karşıdır. Demokratik bir sistem tarafından siyasi partilerin kullanımına açılan silahların aynı demokratik sisteme karşı fiilen doğrultulmasını ya da bu iradenin parti programında yer almasını yasaklamaktadır militan demokrasi. Nitekim anayasal demokrasi anlayışının bir asrı aşkın bir süreçte yerleşmeye başladığı ülkemizde, özellikle siyasi partiler boyutunda militan demokrasi algısı da tartışılır olmuştur.

Ülkemizde hem 1961 Anayasası, hem de 1982 Anayasası siyasi partileri demokratik hayatın vazgeçilmezleri arasında saymakla birlikte siyasi partilerin hareket alanları için sınırlar öngörmüştür. Bu sınır bağlamında 1961 Anayasası; “*siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır*”⁵⁹ hükmünü getirmiştir. 1982 Anayasasında ise: “*siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez*”⁶⁰ kuralı ile siyasi partiler sınırlandırılmıştır.

Bu iki hüküm analiz edildiğinde militan demokrasi anlayışının bir uzantısı olarak, demokrasinin sağladığı özgürlüklerden istifade eden bir siyasi partinin programının eşitlik, hukuk devleti, demokratik ve laik Cumhuriyet gibi ilkeleri ortadan kaldırmaya yönelik hükümler içermesi yasaklanmıştır. Benzer şekilde siyasi partilerin faaliyetlerinin de Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar içermemesi gerekir.

Anayasal demokrasi ile siyasi partilere sağlanan özgürlükler, ülkemizde olduğu gibi militan demokrasi algısı ile Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz, Danimarka, Avusturya ve Rusya gibi ülkelerde de çeşitli anayasal hükümlerle sınırlanmıştır.⁶¹ Bu yasal sınırlamalar, gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde bazı mahkeme kararlarına konu olarak, yargısal boyutta da yorumlanmış bulunmaktadır.

59 1961 Anayasası 57. madde.

60 1982 Anayasası 68. madde.

61 Özbudun, Ergun (2005) “Siyasi Parti Kapatma Davalarında Türk Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Arasındaki Yaklaşım Farkı” Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2005, Türkiye Barolar Birliği ve Ankara Barosu, Ankara, s.84.

Militan demokrasi anlayışının siyasi hayata etkilerinin, bu alandaki etkili aktörler olan siyasi partiler hakkında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ve parti kapatmaya varan yaptırım kararlarında görmek mümkündür. 1961 ve 1982 Anayasası ile çizilen sınırlar ekseninde Mahkeme bir kararında: “demokratik rejimlerde ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü noktasında devletin kendini koruma hakkının inkar edilemeyeceği”ne işaret etmiştir.⁶² Mahkeme, hakkında kapatma davası açılan siyasi partilere dair verdiği kararların bir çoğunda Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁶³ Dolayısı ile Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesinden kaynaklanan sınırın, siyasi partilerin ihlal etmemeleri gereken en kalın kırmızı çizgi olduğunu söylemek mümkündür.

Siyasi partilerin kapatılmasına dair Anayasa Mahkemesi kararlarında değinilen ve militan demokrasi anlayışını yansıtan bir başka ilke laikliktir. Mahkeme, laiklik ilkesinin Atatürk devrimleri ile birlikte ele alınması gerektiğini, kutsal din duygularının politikaya kesinlikle karıştırılmayacağını⁶⁴, Türkiye’deki laiklik uygulamasının kimi batılı ülkelerdeki laiklikten farklı olduğunu, bu farklılığın da İslam ve Hristiyanlık dinlerinin özelliklerindeki farklılıktan kaynaklandığını⁶⁵ belirterek nev-i şahsına münhasır bir yorumla laiklik ilkesinden kaynaklı sınırı çizmiştir.

Anayasa Mahkemesinin verdiği başka kararlarda da devletin kendini, demokrasiyi ve insan haklarını koruma hakkının bulunduğu, Anayasa’da yer alan temel hakların demokrasiyi yıkmak için araç olarak kullanılmasının yasak kapsamında olduğunu önemle vurgulamıştır.⁶⁶ Bu kararlar ekseninde ulusal düzeyde Anayasa Mahkemesinin militan demokrasi algısını sınırları tam net belirmese de oldukça keskin bir şekilde uyguladığını söyleyebiliriz. Ancak bu uygulamanın uluslararası düzeyde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ile tam bir uyum içerisinde olduğunu söylemek zordur.

Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma davalarındaki kararlarının ideoloji temelli, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin militan demokrasiye ilişkin kararlarındaki bakış açısının ise temel haklar eksenli olduğu belirtil-

62 Anayasa Mahkemesi Kararı, (siyasi parti kapatma) E:1971/3, K:1971/3, K.T: 20.07.1971; E:1990/1, K:1991/1, K.T: 16.07.1991; E:1993/2, K:1993/2, K.T: 30.11.1993.

63 Hakyemez, s.224.

64 Anayasa Mahkemesi Kararı, (siyasi parti kapatma) E:1983/2, K:1983/2, K.T: 25.10.1983.

65 Anayasa Mahkemesi Kararı, (siyasi parti kapatma) E:1997/1, K:1998/1, K.T:16.01.1998; E:1986/11, K:1986/26, K.T: 4.11.1986.

66 Anayasa Mahkemesi Kararı, (siyasi parti kapatma) E:1991/2, K:1992/1, K.T: 10.07.1992; E:1993/4, K:1995/1, K.T: 19.07.1995.

mektedir.⁶⁷ Nitekim bu duruma örnek olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sosyalist Parti hakkında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kapatma kararını Sözleşmeye aykırı bulurken şu gerekçeye dayanmıştır. AİHM'e göre: "bir siyasal programın Türk Devletinin yürürlükteki ilkeleri ve yapılarıyla bağdaşmaz kabul edilmesi, onu demokrasi kurallarıyla bağdaşmaz kılmaz".⁶⁸ Dolayısı ile militan demokrasi anlayışının tetiklediği saiklerle karar vermek tek başına yeterli değildir, aynı zamanda anayasal demokrasinin ilkeleri ile uyum mutlaka gözetilmelidir. AİHM bu uyuma "demokrasinin önemli nitelikleri arasında, sorunlara şiddete başvurmada, rahatsız edici nitelikte dahi olsa diyalog kurarak çözüm bulma şansının bulunması"nı hatırlatarak dikkat çekmektedir.⁶⁹

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, militan demokrasi algısı ekseninde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partilerin, Refah Partisi hariç tamamının kapatılmasını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı bulmuştur. Refah kararında ise, demokratik rejime karşı tehdidi ciddi bularak, Parti tarafından savunulan çok hukukluluk önerisinin demokrasinin temel ilkelelerinden bireyler arasında kamu hürriyetlerinin kullanılmasında ayırım yapılmaması ilkesine aykırı olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁷⁰ Oysa AİHM'in, Sosyalist Parti ve ÖZDEP kararlarında kullandığı formülasyonu, Refah Partisi kararına da uygulaması halinde, Anayasa Mahkemesinin kapatma kararını Sözleşmeye aykırı bulması mümkün görünmektedir.

SONUÇ

İhtiyaçları karşılamak gayesi tarihten günümüze birçok kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yazılı tarihin ilk dönemlerinde bireyci yaşam şekline toplumsal yaşama geçen insanlar, önce topluluklar halinde yaşamış sonraları ise sosyal yaşamlarını ve mevcut düzenlerini korumak, iyileştirmek gayesiyle devlet kurumunu oluşturmuşlardır. Zamanla başlı başına bir devlet çatısı altında yaşıyor olmak, devleti yönetenlerin tutum ve yönetim şekillerine göre yeni bir ihtiyacı beraberinde getirmiştir. Doğrudan demokrasinin

67 Arslan, Zühtü (2002) "Conflicting Paradigms: Political Rights in the Turkish Constitutional Court" Critique: Critical Middle Eastern Studies, C:11, S:1, s.11.

68 Özbudun (2005) s.89; European Court of Human Rights, Case of the Socialist Party and Others vs. Turkey (20/1997/804/1007), 25 May 1998, paragraph 47.

69 European Court of Human Rights, Case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) vs. Turkey (23885/94/1999), 8 December 1999, paragraph 40-44.

70 European Court of Human Rights, Case of Refah Partisi (the Welfare Party) and others vs. Turkey, Application not. 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/98, paragraph 123.

ilk örneklerinin görüldüğü Yunan ve Roma devletlerinde düşünürler, yönetme kudretinin devleti oluşturan her bir vatandaşın kendisinden kaynaklanması gerektiği fikrini savunarak demokrasi ve demokratik rejimlere geçişin ilk örneklerini sergilemişlerdir.

Demokratik yönetimlere geçiş, adeta uygun koşul ve malzemelerin varlığı halinde sütun yoğurta dönüşmesi gibi, dünyanın farklı bölgelerinde farklı zamanlarda gerçekleşmiştir. Demokratik rejimlere dönüşümlerle birlikte, bu yeni yönetim biçiminin en ideal halini alması için taşınması gereken nitelikler belirlenmiştir. Ancak bu niteliklerden en önemlisi, normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alan temel bir kanuna olan ihtiyaç olmuştur. Kendisini demokratik olarak niteleyen birçok yönetimin, sadece usuli gereklilikleri yerine getirmekle “demokratik” olamayacağı ileri sürülmüştür. Bu nedenle de, demokrasi kıyafetine anayasallık kemeri eklenmiştir. Anayasal demokrasi adını alan bu yönetim şekli, fiili olarak doğrudan demokrasinin uygulanmadığı bu sebeple de temsili demokrasinin uygulandığı devletler için ulaşılan en ideal nokta olmuştur.

Anayasal demokrasilerin uygulaması, beraberinde bu demokrasi biçiminin temel bileşenlerinin neler olması gerektiği sorununu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu aksaklıklar demokratik bilince sahip kitlelerce giderilmiştir. Buna göre, anayasanın üstünlüğüne, hukuk devletine inanan vatandaşların sahip olduğu bir ortak bilince ihtiyaç vardır. Sadece bu bilinç yeterli olmayıp, yöneticilerin temel insan hak ve özgürlüklerini tam anlamıyla özümseyerek, bu hakların uygulamada en etkin savunucuları olmaları gereklidir. Devlet yöneticileri ve vatandaşlar için bu farkındalıklardan bahsederken, sağlıklı bir kolektif karar alma sistemi için özgür ve düzenli seçimler, siyasi çoğulculuk, azınlık hakları, iktisadi özgürlükler, seçilmişlerin atanmışlara üstün olması gerekliliği gibi kavramlara gereksinim duyulmuştur.

Anayasal demokrasi en ideal haliyle uygulanmaya çalışılırken, bireylere tanınan özgürlüklerin bir süre sonra bir tehdit haline geldiği müşahede edilmiştir. Yaşanan bazı olumsuz deneyimler sonrasında bazı düşünürler mücadelecilik demokrasi anlayışını ortaya atmışlardır. Bu anlayış ise özgürlüklerin de bir sınırı olması gerektiği ve özgürlükleri yok etme özgürlüğünün bulunmaması gerektiği temeli üzerine inşa edilmiştir. Özgürlüklere bir sınır çizilmediği takdirde özgürlüğün kendi kendini yok edebilecek bir potansiyelde olduğu ileri sürülmüştür.

İki demokrasi algısını inceleme fırsatı bulduğumuz bu çalışmamızı teşhis ve tedavi niteliğinde birkaç cümle ile tamamlıyoruz. Öncelikle demokrasi soyut bir kavram olarak, insanların yönetimle ilgili ihtiyaçlarını karşılamak üzere ulaşılan bir çözümdür. Tarihi tecrübeler, halkın yönetimde etkin roller aldığı demokratik rejimlerin alternatife ihtiyaç duyulmayacak derecede ideal bir noktaya geldiğini göstermektedir. Anayasal demokrasi deneyimi ise özgürlükleri sınırlayıcı bir anlayış olarak militan demokrasinin gelişmesine sebep olmuştur. Militan demokrasi anlayışının ve ortaya çıkardığı özgürlük sınırlamalarının, sınırsız düşünce özgürlüğü ve fakat sınırlı örgütlenme özgürlüğü şeklinde rehabilite edilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Demokrasiler önünde “Anayasallık” sınırının getirilmesini benimsediğimiz gibi, Anayasal demokrasiyi militan demokrasi anlayışının tedavi edilmiş haliyle yoğurmak, kanımızca daha güçlü demokratik yönetimlere vücut verecektir.

KAYNAKÇA

- Akad, Mehmet (1997) Genel Kamu Hukuku II, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Aktan, Coşkun Can (1999) The Restriction of the Government and Constitutional Democracy, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim.
- Arslan, Zühtü (2002) “Conflicting Paradigms: Political Rights in the Turkish Constitutional Court” Critique: Critical Middle Eastern Studies, C:11, S:1, s.9-25.
- Beetham David &Boyle, Kevin (2005) Introducing Democracy, UNESCO 1995, (Çev. A.Z. Kopuzlu), Ankara, Adres Yayınları.
- Buchanan, James M. (1985) “Constitutional Democracy, Individual Liberty and Political Equality”, Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie Band 4.
- Çağlar, Bakır (1993) Hukuka Dayanan Demokrasi ya da Anayasal Demokrasi, Anayasa Yargısı 10, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- Dahl, Robert A. (1996) Demokrasi ve Eleştirileri (Çev. L. Köker), Ankara, Yetkin Yayınları.
- Dahl, Robert A. (1998) On Democracy, 1. Baskı, New Haven & London, Yale University Press.
- Dahl, Robert A. (2001) Demokrasi Üstüne (Çev. B.Kadioğlu), Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Erdoğan, Mustafa (2001) Anayasal Demokrasi, 4.Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Hakyemez, Yusuf Şevki (2000) Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası, Ankara, Seçkin Yayınları.
- Heywood, Andrew (1997) Politics, London, Macmillan.
- Holden, Barry (1988) Understanding Liberal Democracy, London, Philipp Allan Publishers.
- Holmes, Stephen (1993) Constitutionalism and Democracy, Cambridge, Cambridge University Press.
- Huntington, Samuel P. (1996) Üçüncü Dalga; Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, (Çev.E.Özbudun), Ankara, Yetkin Yayınları.

Kaboğlu, İbrahim (1996) Anayasa Yargısı, Demokrasi Kavramının Dönüşümü Üzerine, Ankara, İmge Yayınları.

Kapani, Münici (1964) Freedom to Destroy Freedom, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Küçük, Adnan (2003) İfade Hürriyetinin Unsurları, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu.

Küçük, Adnan (2005) Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar, Ankara, Asil Yayınları.

Lane, Jan Erik (1996) Constitutions and Political Theory, Manchester, Manchester University Press.

Lipson, Leslie (1993) Demokrasinin Felsefesi, (Çev.M.Erdoğan), (Der. A.Yayla), Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Loewenstein, Karl (1937) Militant Democracy and Fundamental Rights I-II, The American Political Science Review, C. XXXI, No: 3-4. s.417-432.

Mayo, Herry B. (1964) Demokratik Teoriye Giriş (Çev. E. Kongar), Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği.

Özbudun, Ergun (2005) “Siyasi Parti Kapatma Davalarında Türk Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Arasındaki Yaklaşım Farkı” Siyasal Partiler ve Demokrasi Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2005, Türkiye Barolar Birliği ve Ankara Barosu, Ankara.

Sartori, Giovanni (1993) Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M.Turhan), Ankara, Yetkin Yayınları.

Sartori, Giovanni (1995) How Far can Free Government Travel, Journal of Democracy, V.6.n.3, s.101-111.

Schmitter, Philippe C. & Karl, Terry Lynn (1993) Demokrasi Nedir, Ne Değildir? (Çev. L.Gönenç, Der. A.Yayla), Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Teziç, Erdoğan (1976) 100 Soruda Siyasal Partiler, İstanbul, Gerçek Yayınları.